

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Йорданка Бибина

за дисертационния труд на Гоар Хнканосян на тема „Арменски културни огнища в България (1878-1944, единствена кандидатка в конкурса за академичната длъжност „доктор“ от Института по балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“ при БАН в научно направление 2.2. История и археология от област на висше образование. 2. Хуманитарни науки, специалност: нова и най-нова обща история (бивш шифър 05.03.04).

29.3.2018 г.

Като научен ръководител на Гоар Хнканосян познавам дисертационния ѝ труд, както и публикационната и научна дейност в периода на обучението ѝ като редовен докторант, а и впоследствие, когато беше отчислена с право на защита. Дисертационният труд на Гоар Хнканосян за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ е структуриран в три глави, с обем от 249 страници с Приложение от 20 стр., в което са представени видни арменци, допринесли за развитието на арменската култура в България, документи, фотографии на арменски училища и читалища в различни градове на страната. Представен е и автореферат в обем от 20 стандартни страници. Тя активно е участвала с доклади в различни научни форуми - 14 конференции и семинари, и има значително повече от изискуемия брой публикации по темата на дисертацията си – 24 издадени и една под печат, които подробно е описала в своя Автореферат. Г. Хнканосян е била член на всички научни колективи по предишни Секционни проекти, както и на настоящия, и е участвала във всички научни форуми, организирани от Секция „Културна история на балканските народи“ с доклади, отнасящи се до темата на дисертационния ѝ труд.

В Увода към дисертационния труд докторантката е обосновала значимостта на темата, не само в културно-исторически план, но и като модел за успешна интеграция в страната, нещо, което поставя арменския етнос в особена позиция в сравнение с други малцинствени етноси в страната. Приносът ѝ е в това, че от една страна, разглежда всички духовни центрове, в които се заражда, функционира и чрез които се разпространява арменската култура в България, в българска среда, а от друга - приносът на арменците за тяхната втора родина. Въпросът за формирането и дейността на арменската интелигенция като основна културно-творческа сила е също сред важните и недостатъчно осветлени досега проблеми, които докторантката изследва. Тя разкрива ролята на интелигенцията за изграждане и укрепване на идентичността на

общността, както и за доброто ѝ интегриране в българската среда. Армeнската общност демонстрира висока социална активност чрез множеството културни и творчески организации, които, от своя страна, създават и разпространяват арменската култура чрез своята дейност, книжнина и медии, и издават вестници и списания на арменски език.

В Глава I (Възникване на арменската общност в България) докторантката разглежда историческите предпоставки за формиране на арменската общност в България, тръгвайки от началните сведения за арменски заселвания през по-ранните векове и вече по-подробно в разглеждания период – 1878-1944 г. Самият избор на периода е добре обоснован от докторантката.

В трите параграфа на Глава I тя разглежда историческите предпоставки за формирането на арменските общности в българските земи, като се спира по-подробно на избрания период. Тук тя привежда обстоен материал за различните вълни на арменските заселвания, отбелязвайки и причините за тях, спира се на отделните значими личности, поддържащи духовността в арменските общности. На първо място Г. Хнканосян разглежда и анализира приноса на редица духовни лица и на църквата като основно огнище на арменската култура извън самата Армения, запазила това си значение почти до началото на ХХ в., когато се създават и другите важни институции, импулсиращи, вдъхновяващи и подкрепящи развитието на арменската култура в България – училища, обществени и културни организации, периодичен печат, библиотеки и книжовни центрове.

Подробно са разгледани и основните градски центрове, в които се формира и функционира културата на арменската общност, като привежда и доста статистически материал за числеността и разпределението им на територията на страната, почерпена от новоиздирени от самата нея извори на арменски език. Докторантката не е пропуснала да се спре и на взаимодействието между българи и арменци, осъществявано било в общите борби за освобождение, било по други канали. Гоар Хнканосян правилно заключава, че арменската култура се развива най-вече в градските центрове, и че животът на арменците тук е тясно свързан с арменската църква, обединяващ център за духовната им дейност. Същевременно тя е акцентирала и върху приноса на арменците, притежаващи професионални умения, които съдействат за развитието на търговията, занаятите, икономиката на обитаваните в тях места.

При едно последващо публикуване на дисертационния труд бих препоръчала някои допълнения – например, повече информация за павликянството и преноса му чрез арменците в България. Този иначе изследван проблем за павликянството би обогатил до голяма степен и уплътнил проблема за формирането на арменските общности. Също така бих препоръчала да се даде и повече информация за Мхитарстката конгрегация, нейната роля, училищата, които поддържа и др. п.

Интересен е подходът на докторантката да открие формирането и особеностите му за всеки градски център поотделно, доколкото арменските общности се формират главно в градовете и са най-многобройни в София, Варна, Русе, Силистра, Шумен.

Изключително голям интерес представляват и издирените данни за числеността на арменците в България и динамиката ѝ през отделните периоди. Създадените таблици спомагат за анализа на демографията на общността., което е също така сред важните приноси на докторантката.

Глава II (Културна дейност на арменските общности) е посветена на същността на темата и разкрива богатата културна дейност на арменската общност, обособявайки отделните културни огнища – църква и училище, обществени организации, книжнина, арменоезичният печат. Гоар Хнканосян е ползвала автентичен изворов материал, както и лични анкети с представители на общността, споделили моменти от общата памет. При едно последващо разширяване обхвата на анкетите и евентуалното им публикуване те биха били важен документ, съхраняващ културната и историческа памет на арменската общност в България

В разглежданата глава е разкрита особено голямата роля на църквата и училището за развитието на културната дейност на арменците, като е засегнат и въпросът за език. Интересен и малко известен факт е първоначалното доминиране на турския език сред арменците, заселили се след бежанските вълни от Османската империя. Тук ролята на училището и отделните книжовници и просветители за усвояването на арменския книжовен език е ясно открито, както и териториалната разпределеност на мрежата от арменски училища. Личностите и техните заслуги са открити, а това показва и един личен подход, извеждащ ни извън света на сухите цифри и отдаващ дължимото на хората, посветили се на просветителската и културната си мисия. Фотографиите на редица от тях, дадени в Приложението, уплътняват тези исторически образи и приближават до възприятията на читателите. Не на последно място бих отбелязала и изследването на броя на арменците в отделните градски центрове, допълващо представата за функционирането на културните огнища. Сведенията за арменските празници, също малко познати у нас, въпреки дългото съжителство, допринасят за обогатяване на изследването. Като цяло, анализът на просветната дейност на арменската общност, изграден на богат архивен материал, е особено ценен принос на докторантката.

Не по-малко съществен е и приносът ѝ по отношение на арменските организации – благотворителни, спортни, културни, землячески. Тя подробно се спира върху възникването, формирането, видовете и дейностите на културно-просветните организации и сдружения на арменците в България. Представя се за пръв път подобна информация и се прави класификация на тези дружества, като се дават и подробни сведения за дейностите им, уставите, целите, задачите, начините на финансиране и пр.

Особен интерес представлява и параграфът за арменоезичната книжнина и арменските печатници в Османската държава. Тук биха могли да се приведат и малко повече данни за отпечатването на български книги в тези печатници, което също е интересен факт с оглед културните взаимодействия между двата народа. Но това би било предмет на отделно изследване. Тук в случая разгърнато са разгледани явленията в междувоенния

период, което е основна задача на дисертационния труд. Армениезичната литература в периода 1878-1944 година е голяма по количество и разнообразна по тематика и към настоящия момент не е била изследвана. Тук представените от докторантката факти са много, изключително богати и интересни особено любопитни са и сведенията за преводите от българската литература на арменски език, а и от европейската. Учебната книжнина е добре представена. Дисертантката ни запознава с интересния факт, че на арменски е написана и издадена „Историята на българите“, и би било любопитно да се запознае българския читател с това историческо съчинение. Като цяло бих обобщила, че за пръв път се представят събрани на едно място данни за арменската книжнина в България.

Събраният и анализиран материал по отношение на издаваната в България арменска книжнина е изключително богат, като е акцентирано както върху характера и класификацията по типове и жанрове, така и върху издаването на годишниците-алманаси, съдържащи ценни сведения за арменците в България. Подробните данни за арменските книги, издадени в България, също са особено важен принос на докторантката, както и разглеждането на отделните т.н. „Библиотеки“ като „Библиотека Масис“, детските поредици и др., онагледени и в таблици, които дават представа и за „културната карта“, на арменските огнища и книжовни центрове в България. Несъмнен интерес представлява и въпросът за преводната рецепция на западноевропейската литература сред арменската общност в България, на който Гоар Хнканосян е отделила необходимото внимание.

Тук бих изтъкнала, че частта за арменския печат в България е особено приносна, тъй като досега темата изобщо не е разглеждана, а докторантката е открила богат изворов материал в чуждестранни архивохранилища, в които тя е работила – Виенската библиотека, в архивите в Армения и България. при това за своя сметка. Досега неизследвания периодичен печат на арменците в България се за пръв път от Г. Хнканосян, която сама е издирила вестниците и другите издания. Тя ги разглежда с оглед на продължителността на издаването им, както и основната им тематична насоченост, като например културни, хумористични, детски, и т.н.. Г. Хнканосян успешно се е справила с анализа на морето от издания, излизали в отделните години, като в бъдеще ще е доста интересно и любопитно, ако продължи научните си дирения в тази посока. Не е пропуснала да представи и териториалното разпространение на арменския печат и начините на разпространението му. Същевременно тя предоставя и някои данни, уплътняващи портретите на издателите и авторите на материали в тези вестници. Темата за хумористичния арменоезичен печат, която тя първа започва, би могла да бъде продължена и в следващи нейни изследвания. В последваща публикация би било интересно и да се представи визуализиращ материал за литературно-културното издание „Масис“, за което тя съобщава, че е богато илюстрирано. В крайна сметка, докторантката правилно разглежда вестниците и списанията на арменски език като своеобразни културни огнища, и закономерно достига до извода, че арменоезичният печат България в разглеждания период е богат и разнообразен, като културата и особено литературата намират широко отражение в отделните

специализирани и неспециализирани издания. Важен е изводът ѝ, че с изданията си на родния си език, особено преводната литература, арменците допринасят не само за духовното развитие на своята общност в българска среда, но обогатяват и материалната култура на страната в областта на езиковото многообразие (стр. 168). Тя е онагледила печатните издания и с фотографии, дадени в Приложението, което е любопитно и интересно за читателя, да види как са изглеждали тези арменски издания.

Глава III (Приносът на арменците в културния и социално-икономическия живот на България) от дисертацията е посветена на приноса на арменската общност за утвърждаването на българската държавност и духовност. Откритоена е характерната за взаимодействието на двете култури плодотворност и хармоничност, благодарение на която можем да говорим за съществуващата успешна интеграция между арменското малцинство и българската културна среда. Приносът на арменците в културния живот на България е разкрит и чрез дейността на отделните представители на арменската интелигенция в България, което създава особената връзка между микро и макро-историята. Би могло впоследствие да се разгледа отделно въпросът за арменската интелигенция, но това е предмет на друго изследване. И тук е използван масив от архивни материали и документално наследство на арменците, както и материали от практически непознатият за нас арменоезичен печат. Тук бих препоръчала на авторката при евентуално публикуване на дисертационния труд да не се ограничава с изобразителното изкуство и музиката, макар само по себе си това да е сериозен принос, но и другите сфери, като литературата, например. Същевременно доста добре е открит арменския принос в музикалните изкуства, както и в архитектурата на България, което е също сред многобройните достойнства на дисертационния ѝ труд. Много интересен и малко известен факт е приносът на Левон Филипов за запазване на българското възрожденско културно наследство, представено в над 100 макета и в опитите за реставрация на редица паметници. Г. Хнканосян не пропуска и друг един важен момент - творческата дейност на арменците, родени в България, но работещи в чужбина. Интересно е и изследването върху лекарите, развиващи медицинската наука и практика в България.

В **Заключението** докторантката е обобщила всички изводи в текста, създавайки уплътнена картина на изследваната тема. Представена е и богатата **Библиография**, съдържаща изворов материал, архивен материал, личен архив на интервюта и разговори с респонденти, литература на арменски език, на български, руски и др. Приложението съдържа също така интересни материали, фотографии и кратки биографични данни за изтъкнати представители на арменската просвета и културни дейци, чиито имена и дейност са отразени в дисертационния труд, снимки на училищата и църкви, факсимилетата на вестници и периодика, печати и устави на арменски културни организации, текстове с различен характер, списъци на арменски книги, издавани в България, накратко – разнообразен илюстративен материал, допълващ и обогатяващ самото изложение.

Мога да обобщя, че дисертационният труд на Гоар Хнканосян съдържа много нова информация, главно от арменски извори и литература на арменски език, за пръв път

вкарани в научно обръщение, по тема, която не е изследвана досега и която е значима, с оглед разкриване многообразието, създадено от „многоцветието“ на различните етноси, не само развиващи своята култура, но допринасящи за богатството и многоликостта на българската култура. Всичко това още веднъж показва особения културен облик на Балканите, създаден в течение на хилядолетията от смесението на различни етно- и национални култури и благотворните взаимодействия между тях, а арменският пример е най-положителен в това отношение. Това придава допълнителна значимост на изследваната проблематика, с която Гоар Хнканосян се е справила успешно. Представеният текст, както и отделните ѝ публикации, съдържат необходимите качества, за да бъде успешно защитен този дисертационен труд.

На основата на изложеното по-горе, оценявам положително и подкрепям изцяло кандидатурата на Гоар Хнканосян и горещо препоръчвам на останалите членове на уважаемото научно жури да гласуват за присъждането ѝ на образователната и научна степен „доктор“ в Института по балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“, при БАН, в научно направление 2.2. История и археология от област на висше образование. 2. Хуманитарни науки, специалност: нова и най-нова обща история (бивш шифър 05.03.04).

Доц. д-р Йорданка Бибина,
научен ръководител на Гоар Хнканосян и
Ръководител Секция
„Културна история на балканските народи“